

จากหน้าจอถึงความจริง: การรับรู้ข่าวสารจริงและข่าวปลอม
ผ่านสมาร์ทโฟนของสังคมไทย

From Screen to Reality: Perceptions of Real and Fake News
via Smartphones in Thai Society

ศุภาวุธ ศรีมะหันต์

นันทกา พรหมจักร

ไพฑูรย์ ปิตตลาต

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

Suppawut Srimahant

Nanthaka Promjak

Paitoon Pitlard

Mahamakut Buddhist University Yasothon Buddhist Collage

Supawut.sri@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

ในยุคดิจิทัล สมาร์ทโฟนได้กลายเป็นช่องทางหลักในการเข้าถึงข่าวสารของประชาชนไทย การพัฒนาเทคโนโลยีและแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ทำให้การแพร่กระจายข่าวสารมีความรวดเร็ว และกว้างขวาง แต่ก็เปิดช่องให้ข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนกระจายอย่างไร้การควบคุม บทความนี้ มุ่งวิเคราะห์การรับรู้ข่าวจริงและข่าวปลอมของสังคมไทยผ่านการใช้สมาร์ทโฟน โดยประยุกต์กรอบ แนวคิดทฤษฎีการกำหนดวาระสาธารณะ ทฤษฎีการคัดกรองข่าวสาร และแนวคิดการบิดเบือนข้อมูล ของ Wardle และ Derakhshan ผลการวิเคราะห์พบว่า พฤติกรรมการเสพข่าวในสังคมไทยมีแนวโน้ม พึ่งพาสื่อสังคมออนไลน์สูง ขาดกระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนเผยแพร่ และได้รับอิทธิพลจาก อัลกอริทึมที่สร้าง Echo Chamber และ Filter Bubble ส่งผลให้การรับรู้ข่าวสารมีลักษณะเอนเอียง และเสี่ยงต่อความเข้าใจผิด โดยเฉพาะในประเด็นทางการเมืองและสังคม อันอาจบั่นทอนความเชื่อมั่น และความมั่นคงทางสังคมในระยะยาว บทความนี้เสนอแนวทางสำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมการรู้เท่าทัน สื่อและดิจิทัลในทุกภาคส่วน การบูรณาการในระบบการศึกษา และการสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ ภาคเอกชน แพลตฟอร์มออนไลน์ และภาคประชาสังคม เพื่อพัฒนากลไกการคัดกรองข่าวสารที่มี ประสิทธิภาพ แนวทางดังกล่าวจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางข้อมูลข่าวสาร เสริมสร้างความมั่นคงทางการเมืองและสังคม และพัฒนาทักษะของประชาชนให้สามารถเผชิญกับความท้าทายของสื่อดิจิทัลได้ อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การรู้เท่าทันสื่อ, ข่าวสารปลอม, สมาร์ทโฟน, สังคมไทย

Abstract

In the digital era, smartphones have become the primary channel for Thai citizens to access news and information. Advances in technology and the rise of social media platforms have accelerated and expanded news dissemination, while simultaneously creating opportunities for the uncontrolled spread of fake news and disinformation. This article aims to analyze Thai society's perception of real and fake news through smartphone usage, employing the theoretical frameworks of agenda-setting, gatekeeping, and the concept of information disorder proposed by Wardle and Derakhshan. The findings indicate that Thai news consumption behaviors rely heavily on social media sources, lack systematic fact-checking prior to sharing, and are influenced by platform algorithms that generate echo chambers and filter bubbles. These dynamics contribute to biased perceptions and increase the risk of misinformation, particularly regarding political and social issues, which may undermine public trust and long-term social stability. The article proposes several key strategies: promoting media literacy and digital literacy across all sectors, integrating these competencies into the national education system, and fostering collaboration among government agencies, private sectors, online platforms, and civil society. Such collaborative mechanisms will enhance the effectiveness of news filtering systems and strengthen society's resilience against information disorder. Ultimately, these efforts aim to safeguard political and social security, while equipping citizens with sustainable skills to critically engage with the challenges of digital media in the twenty-first century.

Keywords: media literacy, fake news, smartphones, Thai society.

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การเติบโตของสื่อดิจิทัลและสมาร์ทโฟนได้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การสื่อสารของสังคมไทยอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่ประชาชนส่วนใหญ่พึ่งพาสื่อดั้งเดิม เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ในการรับข้อมูลข่าวสาร ปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากสามารถทำได้เพียงปลายนิ้วสัมผัสบนหน้าจอสมาร์ทโฟน และสมาร์ทโฟนไม่เพียงทำหน้าที่เป็นอุปกรณ์สื่อสารเท่านั้น แต่ยังกลายเป็น “ประตูสู่โลกข่าวสาร” ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถเลือก บริโภค และเผยแพร่ข้อมูลได้โดยไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ การเปลี่ยนผ่านจากสื่อดั้งเดิมสู่สื่อออนไลน์นำมาซึ่งความหลากหลายของเนื้อหา ความรวดเร็วในการกระจายข้อมูล และความสามารถในการ

โต้ตอบระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะเหล่านี้ก็มีมุมมองหรือประเด็นด้านกลับกันที่สร้างความท้าทาย เช่น การเพิ่มขึ้นของข่าวสารปลอม (Fake News) และข้อมูลบิดเบือน (Misinformation/Disinformation) ที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็วในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ (Wardle & Derakhshan, 2017) ปรากฏการณ์นี้ทำให้ผู้ใช้จำนวนมากประสบปัญหาในการแยกแยะความถูกต้องของข้อมูล ส่งผลกระทบต่อทัศนคติ ความเชื่อ และการตัดสินใจในระดับบุคคลและสังคม (Kemp, 2024) ในบริบทของสังคมไทย ปัญหาข่าวปลอมมักเกี่ยวข้องกับประเด็นการเมือง เศรษฐกิจ และสาธารณสุข โดยเฉพาะในสถานการณ์วิกฤติ เช่น การระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งข่าวสารที่ผิดพลาดหรือบิดเบือนสามารถสร้างความตื่นตระหนก ความเกลียดชัง หรือแม้กระทั่งกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ลักษณะเด่นของข่าวปลอมในยุคสมาร์ทโฟน คือ การใช้ภาพ วิดีโอ หรือข้อความที่เร้าอารมณ์ เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วม (engagement) และการแพร่กระจายแบบไวรัล ซึ่งได้รับแรงสนับสนุนจากอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มออนไลน์ กล่าวคือคือการที่ข่าวสารหรือคอนเทนต์ถูกเผยแพร่อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มจะคัดเลือกและผลักดันเนื้อหาที่มีการมีส่วนร่วมสูง ทำให้ข้อมูลเร้าอารมณ์หรือข่าวปลอมแพร่ขยายได้ง่าย ส่งผลให้เกิดทั้งโอกาสในการสื่อสารเชิงบวก และความเสี่ยงต่อความเข้าใจผิดในสังคม (Allcott & Gentzkow, 2017)

จากความท้าทายดังกล่าว แนวคิด “การรู้เท่าทันสื่อ” (Media Literacy) และ “การรู้เท่าทันดิจิทัล” (Digital Literacy) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางข้อมูล การรู้เท่าทันสื่อไม่ได้หมายถึงเพียงการบริโภคข้อมูลอย่างระมัดระวังเท่านั้น แต่รวมถึงการมีทักษะในการวิเคราะห์ วิพากษ์ และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลในประเทศไทย หน่วยงานรัฐ ภาคการศึกษา และภาคประชาสังคม ได้เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการส่งเสริมทักษะดังกล่าว เช่น โครงการอบรมการรู้เท่าทันสื่อสำหรับเยาวชน และการจัดหลักสูตรด้านพลเมืองดิจิทัล (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2564) ดังนั้น บทความนี้มุ่งศึกษาการรับรู้ข่าวสารจริงและข่าวสารปลอมผ่านสมาร์ทโฟนของสังคมไทย โดยเน้นการวิเคราะห์พฤติกรรม การรับรู้ข่าวสาร ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแยกแยะความถูกต้องของข้อมูล และแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันทางข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นฐานสำหรับการพัฒนานโยบายและมาตรการที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในยุคดิจิทัล

1. ทฤษฎี Agenda-Setting (การกำหนดวาระสาธารณะโดยสื่อ)

ทฤษฎีการกำหนดวาระสาธารณะ (Agenda-Setting Theory) เป็นแนวคิดสำคัญในศาสตร์การสื่อสารมวลชนที่อธิบายบทบาทของสื่อในการชี้นำความสนใจของสาธารณชนต่อประเด็นต่าง ๆ โดย ปารีชาติ ชุมพงศ์ และธีรยุทธ ชะนิล. (2568) เสนอว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นที่สื่อมวลชนให้ความสำคัญกับประเด็นที่สาธารณชนมองว่าสำคัญ กล่าวคือ สื่อไม่ได้บอกผู้คนว่า “ควรคิดอย่างไร” (what to think) แต่มีอิทธิพลอย่างมากในการบอกว่า “ควรคิดเกี่ยวกับเรื่องอะไร” (what to think about) ในบริบทของสมาร์ทโฟนและสื่อสังคมออนไลน์ ทฤษฎีนี้ยังคงมีความสำคัญ แต่มีการปรับตัวจากสื่อกระแสหลัก (traditional media) สู่สภาพแวดล้อมที่ข่าวสารกระจายผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลที่

มีทั้งผู้สื่อข่าวมืออาชีพและผู้ใช้ทั่วไปเป็นผู้ผลิตเนื้อหา การกำหนดวาระสาธารณะในยุคดิจิทัลจึงไม่ได้เป็นการสื่อสารทางเดียวจากผู้รับสาร แต่เป็นกระบวนการแบบสองทางหรือหลายทางที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีการโต้ตอบสูง อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ข่าวปลอม (Fake News) และข้อมูลบิดเบือน (Misinformation/Disinformation) ได้ทำลายกลไกการกำหนดวาระสาธารณะ เนื่องจากแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ใช้อัลกอริทึมในการคัดเลือกเนื้อหาเพื่อดึงดูดความสนใจผู้ใช้ ทำให้เกิด “ห้องสะท้อนเสียง” (Echo Chamber) และ “ฟิเตอร์บับเบิล” (Filter Bubble) กล่าวคือ Echo Chamber และ Filter Bubble คือปรากฏการณ์ที่ทำให้ผู้ใช้สื่อออนไลน์รับข้อมูลซ้ำ ๆ จากมุมมองเดียวกัน โดย Echo Chamber เกิดจากการรวมกลุ่มกับคนที่คิดเหมือนกัน ส่วน Filter Bubble มาจากอัลกอริทึมที่คัดกรองข้อมูลตามพฤติกรรมของผู้ใช้ ผลที่ตามมาคือผู้ใช้ถูกจำกัดการรับรู้ ขาดความหลากหลายของข้อมูล และเสี่ยงต่อความเข้าใจผิด ดังนั้นการส่งเสริมให้ผู้ใช้ได้รับข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิมของตน ส่งผลให้วาระสาธารณะอาจถูกบิดเบือนหรือจำกัดวงอยู่ในกลุ่มความคิดเห็นเฉพาะ ในสังคมไทย การกำหนดวาระสาธารณะผ่านสมาร์ทโฟนเห็นได้ชัดในประเด็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสาธารณสุข โดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์สำคัญ เช่น การเลือกตั้งหรือวิกฤตโรคระบาด ที่สื่อออนไลน์มีบทบาทสูงในการผลักดันประเด็นเข้าสู่วาระการสนทนาของสังคม ดังนั้น การทำความเข้าใจทฤษฎี Agenda-Setting ในบริบทดิจิทัลจึงมีความจำเป็นต่อการวิเคราะห์การรับรู้ข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ทโฟนในสังคมไทย (Meskell, L., 2012)

2. ทฤษฎี Gatekeeping (การคัดกรองข่าวสาร) และข้อจำกัดในยุคโซเชียล

ทฤษฎีการคัดกรองข่าวสาร (Gatekeeping Theory) อธิบายกระบวนการที่ข้อมูลข่าวสารต้องผ่าน “ประตู” หรือด่านคัดกรองก่อนจะไปถึงผู้รับสาร โดยผู้คัดกรอง (gatekeepers) เช่น บรรณาธิการ นักข่าว หรือองค์กรสื่อ มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจว่าจะเผยแพร่ข้อมูลใด และจะนำเสนออย่างไร กระบวนการนี้ไม่เพียงเป็นการควบคุมปริมาณข้อมูล แต่ยังเป็นการกำหนดคุณภาพ ความน่าเชื่อถือ และกรอบการตีความของข่าวสาร ในยุคสื่อดั้งเดิม การคัดกรองข่าวสารมีความชัดเจน เพราะอยู่ในมือของผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อสารมวลชน แต่เมื่อเข้าสู่ยุคสื่อสังคมออนไลน์ บทบาทของ gatekeepers แบบเดิมถูกลดทอนลงอย่างมาก เนื่องจากแพลตฟอร์มดิจิทัลเปิดโอกาสให้ผู้ใช้ทุกคนสามารถเป็นผู้ผลิตและเผยแพร่ข่าวสารได้โดยตรง (Bruns, 2005) การขาดกระบวนการคัดกรองโดยมืออาชีพนี้ทำให้ข้อมูลที่ไม่มีการตรวจสอบ หรือแม้กระทั่งข้อมูลบิดเบือน สามารถแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ข้อจำกัดสำคัญในยุคโซเชียล คือ การแทนที่ gatekeepers แบบดั้งเดิมด้วย “อัลกอริทึม” ของแพลตฟอร์มที่คัดเลือกเนื้อหาตามพฤติกรรมผู้ใช้ แม้ระบบนี้จะช่วยปรับเนื้อหาให้ตรงกับความสนใจของผู้บริโภค แต่ก็เสี่ยงต่อการสร้าง “ฟองกรองข้อมูล” (filter bubble) และ “ห้องสะท้อนเสียง” (echo chamber) ที่จำกัดมุมมองข่าวสารและอาจทำให้ข่าวปลอมได้รับความนิยมสูงขึ้น ในบริบทสังคมไทย การลดบทบาทของ gatekeepers แบบเดิมเห็นได้ชัดในเหตุการณ์ข่าวสำคัญ เช่น การชุมนุมทางการเมืองและการแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งข้อมูลจากผู้ใช้ทั่วไปในโซเชียลมีเดีย

สามารถกำหนดทิศทางการรับรู้ของสังคมได้รวดเร็วกว่าสื่อกระแสหลัก ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าการคัดกรองข่าวสารในยุคโซเชียลจำเป็นต้องพัฒนาแนวทางใหม่ที่ผสมผสานระหว่างการใช้เทคโนโลยีตรวจสอบข้อเท็จจริงและการเสริมสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อของประชาชน (Barzilai-Nahon, Karine, 2006)

3. แนวคิด Echo Chamber และ Filter Bubble ในโซเชียลมีเดีย

แนวคิด Echo Chamber และ Filter Bubble เป็นกรอบการอธิบายผลกระทบของสื่อสังคมออนไลน์ต่อการรับรู้ข่าวสารของผู้ใช้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัญหาการปิดกั้นมุมมองที่หลากหลาย และการเสริมความเชื่อเดิมในโลกดิจิทัล Echo Chamber หมายถึง สภาพแวดล้อมทางข้อมูลที่ผู้ใช้มักจะรับข่าวสารหรือความคิดเห็นจากแหล่งที่มีทัศนคติใกล้เคียงกับตนเอง ทำให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกับความเชื่อเดิมถูกรองออกหรือถูกมองข้าม สื่อสังคมออนไลน์เอื้อต่อปรากฏการณ์นี้ผ่านโครงสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เกิดจากการเลือกติดตามเพื่อน กลุ่ม หรือเพจที่มีแนวคิดสอดคล้องกัน ส่งผลให้การสื่อสารภายในวงปิดกลายเป็นการย้ำความเชื่อเดิมซ้ำ ๆ Filter Bubble เป็นแนวคิดที่อธิบายการที่ผู้ใช้ถูก “กัก” อยู่ในกรอบข้อมูลที่ถูกคัดเลือกโดยอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งจะนำเสนอเนื้อหาที่สอดคล้องกับพฤติกรรมการค้นหา ความสนใจ และประวัติการใช้งานของผู้ใช้ แม้ระบบนี้จะช่วยเพิ่มความเกี่ยวข้องของเนื้อหา แต่ก็มีข้อเสียคือการลดทอนการเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลาย และเพิ่มโอกาสในการรับข้อมูลที่มีความเอนเอียงหรือข่าวปลอม ในบริบทสังคมไทย ปรากฏการณ์ Echo Chamber และ Filter Bubble มีบทบาทชัดเจนในประเด็นการเมืองและสังคม โดยเฉพาะในช่วงการเลือกตั้งและการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีการแบ่งขั้วสูง การรับข้อมูลจากเพียงแหล่งเดียวหรือกลุ่มที่มีความคิดสอดคล้องกันทำให้ผู้ใช้มีแนวโน้มที่จะเชื่อข่าวสารที่ตรงกับอคติของตน และปฏิเสธข่าวที่ขัดแย้ง แม้ว่าข่าวนั้นจะมีหลักฐานที่ถูกต้องก็ตาม ดังนั้น การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ Echo Chamber และ Filter Bubble จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการวิเคราะห์พฤติกรรมกรับรู้ข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ทโฟนในสังคมไทย และเป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบนโยบายหรือมาตรการเพื่อลดผลกระทบจากการปิดกั้นมุมมองข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์ (Cinelli M, De Francisci Morales G, Galeazzi A, et al., 2021)

4. แนวคิด Media Literacy และ Digital Literacy

Media Literacy หรือ “การรู้เท่าทันสื่อ” หมายถึง ความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสรรค์สารจากสื่อต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณ แนวคิดนี้มุ่งเน้นให้ผู้ใช้สื่อสามารถแยกแยะข้อมูลที่ต้องการจากข้อมูลที่บิดเบือน ตระหนักถึงเจตนาของผู้ผลิตเนื้อหา และเข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของข้อมูลข่าวสาร ในสังคมปัจจุบัน การรู้เท่าทันสื่อไม่ได้จำกัดเพียงสื่อกระแสหลัก แต่ครอบคลุมถึงการประเมินข้อมูลบนแพลตฟอร์มดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว Digital Literacy หรือ “การรู้ดิจิทัล” เป็นแนวคิดที่ขยายจาก Media Literacy โดยเน้นความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เครื่องมือออนไลน์ และทรัพยากรอินเทอร์เน็ตอย่างมี

ประสิทธิภาพ ปลอดภัย และมีจริยธรรม ซึ่งรวมถึงทักษะการค้นหา การคัดกรอง การตรวจสอบข้อเท็จจริง (fact-checking) และการปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล ผู้ที่มี Digital Literacy ไม่เพียงใช้เทคโนโลยีเพื่อเข้าถึงข้อมูล แต่ยังสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของเนื้อหา และหลีกเลี่ยงการเผยแพร่ข้อมูลที่ผิดพลาดหรือข่าวปลอม ในบริบทสังคมไทย การเสริมสร้าง Media Literacy และ Digital Literacy มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการรับมือกับปัญหาข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนที่แพร่กระจายผ่านสมาร์ทโฟน โดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์วิกฤต เช่น การระบาดของโรคโควิด-19 หรือการเลือกตั้ง ที่ข้อมูลข่าวสารมีผลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจของประชาชน การบูรณาการทักษะทั้งสองด้านในระบบการศึกษา การอบรมของหน่วยงานภาครัฐ และโครงการของภาคประชาสังคมสามารถช่วยสร้าง “ภูมิคุ้มกันข้อมูล” (information immunity) ที่ทำให้ผู้ใช้สื่อมีความรับผิดชอบและปลอดภัยในโลกดิจิทัล การพัฒนา Media Literacy และ Digital Literacy จึงไม่เพียงเป็นเครื่องมือป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอม แต่ยังเป็นรากฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีวิจารณญาณ และการเสริมสร้างประชาธิปไตยในสังคมดิจิทัล (ชุดิมา สัจจามันท์, 2563)

สภาพปัญหาและบริบทการเสพข่าวสารผ่านสมาร์ทโฟนในสังคมไทย

1. พฤติกรรมการรับรู้ข่าวสารออนไลน์

พฤติกรรมการเสพข่าวสารออนไลน์ของประชาชนไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากการพึ่งพาสื่อดั้งเดิมไปสู่การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล โดยเฉพาะผ่านสมาร์ทโฟนซึ่งเป็นอุปกรณ์หลักในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (Kemp, 2024) การเข้าถึงข่าวออนไลน์มีลักษณะเด่นคือความรวดเร็ว ความสะดวก และความสามารถในการโต้ตอบระหว่างผู้ใช้และผู้ผลิตเนื้อหา ซึ่งต่างจากสื่อกระแสหลักที่มีการส่งสารแบบทางเดียว งานวิจัยหลายชิ้นพบว่าคนไทยนิยมเสพข่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube, TikTok และ Line โดยมีแนวโน้มบริโภคข่าวในรูปแบบสั้น กระชับ และใช้สื่อภาพหรือวิดีโอเป็นหลัก (Reuters Institute, 2023) ลักษณะนี้สะท้อนถึงการปรับตัวของผู้บริโภคข่าวในยุคข้อมูลท่วมท้น (information overload) ที่ต้องการข่าวสารรวดเร็วและเข้าใจง่าย อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการเสพข่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์มักมีข้อจำกัดด้านการตรวจสอบข้อเท็จจริง ผู้ใช้จำนวนมากมีแนวโน้มแชร์ข่าวสารโดยไม่ตรวจสอบแหล่งที่มา โดยเฉพาะข่าวที่เร้าอารมณ์หรือสอดคล้องกับความเชื่อส่วนบุคคล ปรากฏการณ์นี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนแพร่กระจายได้รวดเร็วในสังคมออนไลน์ ในบริบทสังคมไทย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเสพข่าวออนไลน์ ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา ความสนใจทางการเมือง และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี คนรุ่นใหม่มักใช้หลายแพลตฟอร์มควบคู่กัน และให้ความสำคัญกับความรวดเร็วมากกว่าความถูกต้อง ขณะที่ผู้สูงอายุบางส่วนอาจมีข้อจำกัดด้านการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนั้น การทำความเข้าใจพฤติกรรมการเสพข่าวสารออนไลน์จึงเป็นขั้นตอนสำคัญในการกำหนดมาตรการ

รับมือกับข่าวปลอมและการบิดเบือนข้อมูล รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลเพื่อออกแบบโครงการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อให้ตรงกับลักษณะผู้ใช้ในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

2. ลักษณะของข่าวปลอมในบริบทของประเทศไทย

ข่าวปลอม (Fake News) ในบริบทสังคมไทยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปตามบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม โดยสามารถจำแนกได้ตามเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ ซึ่งมักปรากฏใน 3 รูปแบบหลัก คือ ข่าวการเมือง ข่าวสาธารณสุข ข่าวเศรษฐกิจ และข่าวสังคม ในด้านเนื้อหา ข่าวปลอมทางการเมืองมักเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกหรือเชิงลบต่อบุคคลหรือพรรคการเมือง โดยใช้เนื้อหาบิดเบือนหรือหลักฐานไม่ครบถ้วน เพื่อชี้นำทัศนคติของสาธารณชน (Tandoc, Lim, & Ling, 2018) ข่าวปลอมด้านสาธารณสุข เช่น ในช่วงการระบาดของโควิด-19 มักเป็นข้อมูลที่เท็จเกี่ยวกับวิธีการรักษา การใช้ยาที่ไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ หรือการบิดเบือนข้อมูลเกี่ยวกับวัคซีน (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2565) ส่วนข่าวปลอมทางเศรษฐกิจและสังคมมักอยู่ในรูปของข่าวปลอมเกี่ยวกับสวัสดิการ การแจกเงิน หรือโครงการของรัฐ เพื่อกระตุ้นการแชร์โดยมีจุดประสงค์ทางการเมืองหรือเชิงพาณิชย์ ในด้านวิธีการนำเสนอ ข่าวปลอมในไทยมักใช้พาดหัวที่เร้าอารมณ์ (clickbait) ภาพถ่ายหรือวิดีโอตัดต่อ การใช้คำพูดที่รุนแรง และการอ้างแหล่งข่าวที่ไม่ตรวจสอบได้ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือเทียม การแพร่กระจายของข่าวปลอมมักเกิดผ่านแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, Line, TikTok และ YouTube เนื่องจากมีผู้ใช้งานจำนวนมาก และระบบอัลกอริทึมที่ส่งเสริมเนื้อหาที่มีการมีส่วนร่วมสูง ในบริบทสังคมไทย ข่าวปลอมยังสะท้อนถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy gap) โดยผู้สูงอายุและกลุ่มที่มีการศึกษาในระดับต่ำมักตกเป็นเป้าหมายของการแพร่ข่าวปลอมมากกว่ากลุ่มอื่น (พรทิพย์ กาญจนภูษิต, 2564) การเข้าใจลักษณะของข่าวปลอมในบริบทไทยจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการออกแบบมาตรการป้องกันและการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

3. ปัจจัยที่ส่งผลให้ข่าวปลอมแพร่กระจายได้ง่าย

การแพร่กระจายของข่าวปลอม (Fake News) ในสังคมออนไลน์ โดยเฉพาะผ่านสมาร์ทโฟน เกิดจากการผสมผสานกันของปัจจัยหลายประการ ทั้งทางด้านเทคโนโลยี สังคม จิตวิทยา และโครงสร้างข้อมูลดังนี้

1) อัลกอริทึมของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ แพลตฟอร์มอย่าง Facebook, YouTube, TikTok และ Line ใช้อัลกอริทึมในการคัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหาเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ ซึ่งมักให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่ได้รับการกดไลก์ แสดงความคิดเห็น หรือแชร์มากกว่าเนื้อหาที่ถูกต้อง (Bakshy, Messing, & Adamic, 2015) ส่งผลให้ข่าวปลอมที่เร้าอารมณ์และมีเนื้อหาแปลกใหม่แพร่กระจายได้รวดเร็ว

2) ปัจจัยทางจิตวิทยาและพฤติกรรมผู้ใช้ ซึ่งผู้ใช้มีแนวโน้มที่จะเชื่อและแชร์ข่าวที่สอดคล้องกับความเชื่อหรืออคติเดิมของตน (confirmation bias) และมักตอบสนองต่อเนื้อหาที่กระตุ้นอารมณ์ เช่น ความโกรธหรือความตกใจ มากกว่าข่าวที่เป็นข้อเท็จจริง

3) ความสะดวกและความเร็วในการสื่อสาร สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันส่งข้อความ เช่น Line ทำให้ผู้ใช้สามารถส่งต่อข้อมูลไปยังเครือข่ายเพื่อนและครอบครัวได้ทันทีโดยไม่ต้องตรวจสอบข้อเท็จจริง

4) ช่องว่างทางการรู้เท่าทันสื่อและดิจิทัล การขาดทักษะในการวิเคราะห์และประเมินแหล่งข้อมูล (media literacy และ digital literacy) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ใช้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและผู้มีการศึกษาน้อย ตกเป็นเหยื่อของข่าวปลอมได้ง่าย

5) เจตนาทางการเมืองและเศรษฐกิจ บางกลุ่มใช้ข่าวปลอมเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการเมือง ทำลายคู่แข่ง หรือแสวงหาผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ผ่านการคลิกโฆษณา

ปัจจัยเหล่านี้เมื่อรวมกัน ทำให้ข่าวปลอมมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแพร่กระจายในสังคมไทย จึงจำเป็นต้องมีมาตรการรับมือแบบบูรณาการ ทั้งด้านเทคโนโลยี การศึกษา และนโยบายสาธารณะ

ผลกระทบของการเผยแพร่ข่าวสารจริงและข่าวปลอมต่อสังคมไทย

1. ด้านการเมือง

การเผยแพร่ข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ทโฟนมีผลกระทบอย่างชัดเจนต่อพลวัตทางการเมืองของสังคมไทย ทั้งในด้านการกำหนดวาระสาธารณะ การสร้างความคิดเห็นต่อบุคคลหรือพรรคการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ประการแรก ข่าวสารจริงและข่าวปลอมมีบทบาทสำคัญในการ กำหนดวาระสาธารณะ (agenda-setting) โดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์เมืองสำคัญ เช่น การเลือกตั้งหรือการประชุมทางการเมือง สื่อสังคมออนไลน์สามารถผลักดันประเด็นเข้าสู่การถกเถียงของสาธารณะได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้ใช้จำนวนมากมุ่งความสนใจไปยังประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงซ้ำ ๆ อย่างไม่รู้ตัวตาม ข่าวปลอมที่ถูกออกแบบมาเพื่อบิดเบือนข้อเท็จจริง อาจทำให้วาระสาธารณะเบี่ยงเบนจากข้อเท็จจริงและลดคุณภาพของการตัดสินใจทางการเมือง ประการที่สอง ข่าวปลอมสามารถถูกใช้เป็น เครื่องมือทางการเมือง เพื่อสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับฝ่ายตน หรือโจมตีฝ่ายตรงข้าม ซึ่งในบางกรณีส่งผลให้เกิดการทำลายความน่าเชื่อถือของสถาบันทางการเมือง และกระตุ้นการแบ่งขั้วทางความคิดในสังคม สภาพดังกล่าวนำไปสู่การเสื่อมถอยของความไว้วางใจในระบบการเมือง และเพิ่มความขัดแย้งในระดับสาธารณะ ประการที่สาม การเผยแพร่ข่าวปลอมในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วย echo chambers และ filter bubbles ทำให้ผู้ใช้รับข้อมูลเพียงด้านเดียว ส่งผลให้เกิดการตอกย้ำอคติเดิม (confirmation bias) และลดความสามารถในการประเมินเหตุผลเชิงวิพากษ์ต่อประเด็นการเมือง ส่งผลระยะยาวคือการลดคุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

เมืองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น ผลกระทบด้านการเมืองจากการเสปข่าวสารจริงและข่าวปลอมไม่ได้จำกัดเพียงระดับปัจเจก แต่ยังส่งผลต่อโครงสร้างทางการเมืองและความมั่นคงทางสังคมของประเทศ ดังนั้น รัฐควรมีมาตรการเชิงนโยบายเพื่อป้องกันและลดผลกระทบดังกล่าวอย่างจริงจัง (Bakshy, Messing, & Adamic, 2015)

2. ด้านสังคมและวัฒนธรรม

การเสปข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ทโฟนในสังคมไทยมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของสังคมไทยในยุคดิจิทัลที่ข่าวสารมีบทบาทในการกำหนดทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนในวงกว้าง ประการแรก ข่าวสารจริงสามารถส่งเสริมความเข้าใจร่วมและสร้างความตระหนักในปัญหาสังคม เช่น การรณรงค์เพื่อสิ่งแวดล้อมหรือการส่งเสริมสุขภาพ ขณะที่ข่าวปลอมมักสร้างความเข้าใจผิด กระตุ้นความหวาดกลัว หรือสร้างความแตกแยกในสังคม เช่น ข่าวปลอมเกี่ยวกับเชื้อโรค เป็นต้น (Pennycook, Cannon, & Rand, 2018) ประการที่สอง การแพร่กระจายข่าวปลอมสามารถบั่นทอนความไว้วางใจทางสังคม (social trust) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความร่วมมือในชุมชนและสังคมโดยรวม เมื่อประชาชนไม่สามารถแยกแยะความจริงจากข้อมูลบิดเบือน ความเชื่อมั่นต่อสื่อมวลชน สื่อมวลชนของรัฐ และแม้กระทั่งบุคคลรอบข้างจะลดลง (Lazer et al., 2018) ส่งผลให้เกิดความระแวงและการแตกแยกทางสังคม ประการที่สาม ในเชิงวัฒนธรรม การเสปข่าวสารผ่านสมาร์ทโฟนได้เปลี่ยนรูปแบบการแลกเปลี่ยนความรู้และคุณค่าทางสังคม จากเดิมที่พึ่งพาสื่อกระแสหลักและสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน และศาสนา ไปสู่การรับข้อมูลจากแพลตฟอร์มออนไลน์ซึ่งมีเนื้อหาหลากหลาย ทั้งที่ส่งเสริมและบ่อนทำลายค่านิยมดั้งเดิม หากข่าวปลอมแพร่ในประเด็นที่กระทบต่อสถาบันทางวัฒนธรรม ก็อาจนำไปสู่การลดทอนความเคารพต่อขนบธรรมเนียมและความสามัคคีทางสังคม กล่าวโดยสรุป ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรมจากการเสปข่าวสารจริงและข่าวปลอมในสังคมไทยไม่ได้เพียงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการรับข้อมูล แต่ยังกระทบต่อโครงสร้างความไว้วางใจและค่านิยมทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงทางสังคมในระยะยาว

3. ด้านจิตวิทยาสังคม

การเสปข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ทโฟนในสังคมไทยก่อให้เกิดผลกระทบต่อการกระบวนการคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของบุคคลในระดับจิตวิทยาสังคม โดยมีความเกี่ยวข้องกับ การรับรู้ การตีความ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ประการแรก ข่าวปลอมสามารถกระตุ้น อคติยืนยัน ความเชื่อ ทำให้บุคคลเลือกเชื่อเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องกับทัศนคติหรือประสบการณ์เดิมของตน ส่งผลให้ความเชื่อผิด ๆ ถูกตอกย้ำและยากต่อการแก้ไข แม้ว่าจะมีหลักฐานโต้แย้งอย่างชัดเจนก็ตาม ประการที่สอง ข่าวปลอมที่ใช้เนื้อหากระตุ้นอารมณ์ เช่น ความโกรธ ความกลัว หรือความตื่นตระหนก สามารถทำให้บุคคลเกิด การแพร่กระจายทางอารมณ์ ในเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งอาจนำไปสู่การตอบสนองที่รุนแรงหรือเร่งด่วนโดยไม่ผ่านการกลั่นกรองทางเหตุผล ประการที่สาม การเผชิญกับ

ข่าวสารจำนวนมาก ทั้งจริงและปลอม อาจทำให้เกิด ความเหนื่อยล้าทางข้อมูล และลดทอนความสามารถในการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล ในระยะยาวอาจส่งผลกระทบต่อความเต็มใจของบุคคลในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะหรือการเมือง เนื่องจากรู้สึกว่าคุณมามีความซับซ้อนและยากต่อการตัดสินใจ ในบริบทสังคมไทย ปัญหานี้ยิ่งซับซ้อนเมื่อประกอบกับปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและการเคารพผู้ใหญ่ ซึ่งอาจทำให้บุคคลเชื่อหรือแชร์ข้อมูลที่ได้รับจากคนใกล้ชิดโดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริง ดังนั้น ผลกระทบด้านจิตวิทยาสังคมจากการเสพข่าวจริงและข่าวปลอมไม่ได้เพียงเปลี่ยนวิธีคิดของบุคคล แต่ยังสามารถเปลี่ยนรูปแบบปฏิสัมพันธ์ในสังคม และมีผลต่อการสร้างหรือทำลายความไว้วางใจในระดับชุมชนและประเทศ (Pennycook, Cannon, & Rand, 2018)

แนวทางการรับมือและการสร้างภูมิคุ้มกันข่าวสาร

1. การเสริมสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy)

การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) เป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันต่อปัญหาข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนในสังคมดิจิทัล โดยเน้นให้บุคคลมีความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสรรค์ข้อมูลข่าวสารอย่างมีวิจารณญาณ การพัฒนา Media Literacy ในสังคมไทย จำเป็นต้องดำเนินการในหลายมิติ ทั้งในระบบการศึกษา ภาคสังคม และนโยบายสาธารณะ ในมิติด้านการศึกษา ควรบูรณาการทักษะการรู้เท่าทันสื่อเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา เน้นให้ผู้เรียนฝึกการตั้งคำถามต่อข่าวสาร การตรวจสอบแหล่งที่มา และการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการรับข้อมูลเพียงด้านเดียว ในมิติภาคสังคม ภาคประชาสังคมและองค์กรสื่อสามารถจัดอบรมหรือกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (workshop) เพื่อเสริมสร้างทักษะการประเมินเนื้อหา โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มเปราะบางต่อข่าวปลอม เช่น ผู้สูงอายุและเด็ก ๆ เป็นต้น (Ashley, Maksl, & Craft, 2013) นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายผู้รู้เท่าทันสื่อในชุมชนสามารถเป็นกลไกกระจายความรู้สู่ระดับท้องถิ่น ในมิตินโยบายสาธารณะ รัฐสามารถสนับสนุนการพัฒนา Media Literacy ผ่านการจัดทำสื่อรณรงค์ การให้ทุนวิจัย และการร่วมมือกับแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อพัฒนาฟังก์ชันแจ้งเตือนหรือป้ายกำกับข่าวปลอม การมีมาตรการจูงใจให้สื่อมวลชนผลิตเนื้อหาที่มีคุณภาพยังช่วยเสริมระบบนิเวศข้อมูลที่น่าเชื่อถือ การเสริมสร้าง Media Literacy ไม่เพียงช่วยให้ประชาชนป้องกันตนเองจากข่าวปลอม แต่ยังส่งเสริมการใช้สื่ออย่างมีความรับผิดชอบ และเสริมสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่โปร่งใสและมีเหตุผล ซึ่งเป็นรากฐานของสังคมประชาธิปไตยที่เข้มแข็งในยุคดิจิทัล

2. บทบาทของรัฐและนโยบายสาธารณะ

บทบาทของรัฐและนโยบายสาธารณะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างภูมิคุ้มกันข่าวสารในสังคมดิจิทัล เนื่องจากภาครัฐมีอำนาจและหน้าที่ในการกำหนดกรอบกฎหมาย มาตรการกำกับดูแล

และการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อป้องกันและลดผลกระทบจากข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือน ประการแรก รัฐควรจัดทำ กฎหมายและข้อบังคับที่สมดุล ระหว่างการควบคุมข่าวปลอมและการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น กฎหมายต้องมีกระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงที่โปร่งใส และมีกลไกอุทธรณ์เพื่อลดความเสี่ยงในการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง ประการที่สอง ควรพัฒนากลไก ความร่วมมือกับแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ในการตรวจจับและจำกัดการแพร่กระจายข่าวปลอม เช่น การติดป้ายกำกับเนื้อหาที่ถูกระบุว่าเป็นข่าวปลอม การลดการมองเห็นของเนื้อหาที่ไม่มีแหล่งข้อมูลที่ชัดเจน และการสร้างช่องทางรายงานข่าวปลอมที่เข้าถึงง่าย ประการที่สาม รัฐสามารถสนับสนุน โครงการรณรงค์สาธารณะเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) และการรู้ดิจิทัล (digital literacy) โดยใช้สื่อหลากหลายช่องทาง ทั้งสื่อกระแสหลักและสื่อออนไลน์ เพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทุกช่วงวัย ประการที่สี่ รัฐควรลงทุนใน งานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีตรวจจับข่าวปลอม โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัย เพื่อสร้างระบบวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก (big data analytics) และปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการคัดกรองเนื้อหาที่ไม่ถูกต้องอย่างมีประสิทธิภาพ บทบาทของรัฐและนโยบายสาธารณะจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการควบคุม แต่ต้องมุ่งเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมข้อมูลที่ปลอดภัย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และสนับสนุนการใช้สื่ออย่างมีความรับผิดชอบ เพื่อความมั่นคงทางข้อมูลและความยั่งยืนของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย (Ashley, Maksl, & Craft, 2013)

3. บทบาทของภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษา

ภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันข่าวสาร เนื่องจากมีศักยภาพในการสร้างความรู้ ความตระหนัก และทักษะการใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณในระดับชุมชนและสังคมวงกว้าง ในมิติของภาคประชาสังคม องค์กรภาคประชาชนสามารถทำหน้าที่เป็น mediator ระหว่างสังคมกับภาครัฐและสื่อมวลชน ผ่านกิจกรรมรณรงค์ การจัดอบรม และการเผยแพร่คู่มือการรู้เท่าทันสื่อ เช่น การใช้เครื่องมือ fact-checking และการตรวจสอบแหล่งข้อมูลก่อนแชร์ นอกจากนี้ ภาคประชาสังคมยังสามารถสร้างเครือข่ายอาสาสมัครตรวจสอบข่าว (community fact-checkers) เพื่อเฝ้าระวังและรายงานเนื้อหาที่เป็นข่าวปลอมในพื้นที่ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเพิ่มความสามารถในการรับมือกับข่าวสารในระดับรากหญ้า ในมิติของสถาบันการศึกษา โรงเรียน และมหาวิทยาลัยควรบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) และการรู้ดิจิทัล (digital literacy) เข้าสู่หลักสูตรอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา (Hobbs, 2010) การเรียนการสอนควรเน้นการฝึกปฏิบัติจริง เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาข่าว การตรวจสอบข้อเท็จจริง และการสร้างเนื้อหาที่มีคุณภาพ เพื่อลดช่องว่างทางการรู้เท่าทันสื่อระหว่างกลุ่มวัยต่าง ๆ การประสานความร่วมมือระหว่างภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษา สามารถสร้างพลังร่วม (synergy) ในการเผยแพร่ความรู้และเสริมสร้างวัฒนธรรมการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบ เช่น โครงการฝึกอบรมครู การสร้างฐานข้อมูลข่าวปลอมที่เปิดให้สาธารณชนเข้าถึง และการจัดกิจกรรมประกวดสื่อ

สร้างสรรค์ในระดับเยาวชน ดังนั้น บทบาทของภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษา ไม่ได้เพียงช่วยเพิ่มทักษะป้องกันข่าวปลอม แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญในการสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางปัญญา” (intellectual immunity) ที่จะทำให้สังคมไทยสามารถรับมือกับข่าวสารในยุคดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน (Ashley, Maksl, & Craft, 2013)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การรับมือกับปัญหาข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนในสังคมไทยจำเป็นต้องอาศัยมาตรการเชิงนโยบายที่ครอบคลุมหลายมิติ พร้อมทั้งสร้างสมดุลระหว่างการป้องกันความเสียหายและการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มาตรการสำคัญประการแรกคือการปรับปรุงกฎหมายและกลไกกำกับดูแลข่าวสารให้มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้พุทธชนได้ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจเกินขอบเขต โดยควรมุ่งจัดการกับเนื้อหาที่เจตนาหลอกลวงหรือสร้างความเสียหายร้ายแรงมากกว่าการควบคุมความเห็นทางการเมืองประการต่อมา คือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการตรวจสอบข้อเท็จจริง ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ผ่านความร่วมมือระหว่างรัฐ องค์กรสื่อ และภาคประชาสังคม เพื่อสร้างแพลตฟอร์มตรวจสอบข่าวสารที่เข้าถึงได้ง่าย พร้อมสนับสนุนการฝึกอบรมบุคลากรที่มีทักษะด้านการตรวจสอบข่าวปลอมอย่างมืออาชีพ นอกจากนี้ยังควรบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อและการรู้ดิจิทัลเข้าสู่ระบบการศึกษา และจัดให้มีการฝึกอบรมสำหรับประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูง เช่น ผู้สูงอายุและผู้ที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์บ่อยครั้ง ในอีกด้านหนึ่ง ความร่วมมือกับแพลตฟอร์มออนไลน์ถือเป็นหัวใจสำคัญ โดยควรมีมาตรการเชิงรุก เช่น การติดป้ายเตือนเนื้อหาที่เป็นข่าวปลอม การลดการมองเห็นเนื้อหาที่ไม่ผ่านการตรวจสอบ และการสร้างความโปร่งใสของอัลกอริทึมเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือน สุดท้าย รัฐควรจัดตั้งศูนย์ข้อมูลและวิจัยด้านข่าวสารเท็จเพื่อทำหน้าที่เก็บข้อมูล วิเคราะห์แนวโน้ม และเผยแพร่รายงานสถานการณ์ต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การมีฐานข้อมูลกลางดังกล่าวจะช่วยให้การกำหนดนโยบายอิงอยู่บนหลักฐานเชิงประจักษ์ และสามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ข่าวสารในสังคมได้อย่างทัน่วงที

บทสรุป

บทความเรื่อง “จากหน้าจอลงถึงความจริง: การรับรู้ข่าวสารจริงและข่าวปลอมผ่านสมาร์ตโฟนของสังคมไทย” ได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์การเสพข่าวสารของประชาชนไทยในยุคดิจิทัล โดยมีสมาร์ตโฟนและสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักในการเข้าถึงข้อมูล ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้พลิกโฉมภูมิทัศน์ข่าวสารจากสื่อดั้งเดิมที่มีการคัดกรองโดยมืออาชีพ ไปสู่สภาพแวดล้อมข้อมูลแบบเปิดซึ่งผู้ใช้ทุกคนสามารถผลิตและเผยแพร่เนื้อหาได้อย่างอิสระ การศึกษานี้ใช้กรอบแนวคิดด้านทฤษฎีการสื่อสารและสื่อดิจิทัล ได้แก่ Agenda-Setting, Gatekeeping, Echo Chamber และ

Filter Bubble, Media Literacy และ Digital Literacy เพื่อตีความและอธิบายการไหลเวียนของข่าวสาร รวมถึงผลกระทบจากข่าวจริงและข่าวปลอมต่อสังคมไทยในสามมิติหลัก คือ การเมือง, สังคม และวัฒนธรรม, และ จิตวิทยาสังคม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนแพร่กระจายได้รวดเร็วเนื่องจากปัจจัยผสมผสานระหว่างอัลกอริทึมของแพลตฟอร์ม พฤติกรรมผู้ใช้ ช่องว่างทางการรู้เท่าทันสื่อ และเจตนาทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ ในด้านผลกระทบ ข่าวจริงสามารถสร้างความตระหนักและความร่วมมือทางสังคม ขณะที่ข่าวปลอมสร้างความแตกแยก บั่นทอนความเชื่อมั่นต่อสถาบัน และเปลี่ยนพฤติกรรมการรับรู้ของบุคคลผ่านอคติยืนยันความเชื่อและการแพร่กระจายทางอารมณ์ นอกจากนี้ ข่าวปลอมยังคุกคามความมั่นคงทางข้อมูลและเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตย

บทความนี้นำเสนอแนวทางการรับมือและการสร้างภูมิคุ้มกันข่าวสารอย่างบูรณาการครอบคลุม การเสริมสร้างทักษะ Media Literacy, บทบาทของรัฐและนโยบายสาธารณะ, บทบาทของภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษา และ ข้อเสนอเชิงนโยบาย ที่เน้นความร่วมมือของทุกภาคส่วน เพื่อสร้างระบบนิเวศข้อมูลที่ปลอดภัยและน่าเชื่อถือ โดยสรุป ปัญหาข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือนไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยมาตรการเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างการพัฒนาทักษะของประชาชน การกำกับดูแลอย่างมีความรับผิดชอบ และการใช้เทคโนโลยีตรวจสอบข่าวสาร เพื่อให้สังคมไทยสามารถก้าวสู่ยุคดิจิทัลอย่างมั่นคง โปร่งใส และมีภูมิคุ้มกันทางข้อมูลอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ชุดิมา สัจจามันท์. (2563). ความฉลาดรู้เรื่องสารสนเทศในสภาพแวดล้อมดิจิทัล. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 46(1), 1-17
- ปาริชาติ ชุมพงศ์ และธีรยุทธ ชะนิล. (2025). บทบาทของการสื่อสารทางการเมืองในการสร้างความเข้าใจและ กระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบประชาธิปไตย. *วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ*, 8(1), 209-221.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2564). รายงานสถานการณ์สังคมไทยด้านการรู้เท่าทันสื่อ. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2565). รายงานสถานการณ์ข่าวปลอมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of economic perspectives*, 31(2), 211-236.
- Ashley, S., Maksl, A., & Craft, S. (2013). Developing a news media literacy scale. *Journalism & mass communication educator*, 68(1), 7-21.

- Barzilai-Nahon, Karine (2008). "Toward a Theory of Network Gatekeeping: A Framework for Exploring Information Control". *Journal of the American Information Science and Technology*. 59 (9): 1–20.
- Bakshy, Messing, & Adamic, (2015). *Transparency in a Digitally Intertwined World: A Hybrid Approach to Consumers' Protection*.
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3061417>
- Cinelli M, De Francisci Morales G, Galeazzi A, et al. (2021) *The echo chamber effect on social media. Proceedings of the National Academy*
- Kemp, S. (2024). *Digital 2024: Thailand. Data reportal*.
https://wearesocial.com/us/blog/2024/01/digital024/?utm_source=chatgpt.com
- Meskel, L. (2012). The rush to inscribe: Reflections on the 35th Session of the World Heritage Committee, UNESCO Paris, 2011. *Journal of Field Archaeology*, 37(2), 145-151.
- Pennycook, G., Cannon, T. D., & Rand, D. G. (2018). Prior exposure increases perceived accuracy of fake news. *Journal of experimental psychology: general*, 147(12), 1865.
- Tandoc Jr, E. C., Ling, R., Westlund, O., Duffy, A., Goh, D., & Zheng Wei, L. (2018). Audiences' acts of authentication in the age of fake news: A conceptual framework. *New media & society*, 20(8), 2745-2763.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Vol. 27, pp. 1-107). Strasbourg: Council of Europe.